

Шарипова Ч.Р., Абсаматова Э.А.

**НЕМЕЦ ТИЛИНДЕГИ КОЛЕРОНИМДЕРДИН КЭЭ БИР
СЕМАНТИКАЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Шарипова Ч.Р., Абсаматова Э.А.

**НЕКОТОРЫЕ СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
КОЛЕРОНИМОВ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ**

Ch.R. Sharipova, E.A. Absamatova

**SOME SEMANTIC FEATURES OF COLORONYMS
IN GERMAN**

УДК: 81.809.434

Макалада немец тилиндеги колеронимдерге байкоо жүргүзүлүп, алардын семантикалык өзгөчөлүктөрү изилденген. Тил менен маданияттын бири-бири менен болгон байланышын изилдөөчү, этнолингвистикадагы түстөрдү классификациялоо маселеси анализденген.

Негизги сөздөр: колеронимдер, түстөрдүн белгилениши, тил, маданият, коммуникация.

В статье рассмотрены вопросы классификации немецких колеронимов и их семантические особенности. Были проанализированы проблемы колеронимов в этнолингвистике.

Ключевые слова: колеронимы, цветообозначения, язык, культура, коммуникация.

This article discussed classification of the German coloronyms and their semantic features. Also the problems of ethnolinguistic coloronyms was analyzed.

Key words: coloronyms, color representation, language, culture, communication.

Учурда чет тилдерин окуп үйрөнүү заман талабы болуп жаткандыгы баарыбызга маалым. Жаңы доордун ийгиликтүү, алдыңкы, ишмер инсандары сөзсүз эки же андан көп чет тилин билиши шарт болуп жатат. Мына ушундай чет тилинин маанилүүлүгү курчуган учурда, ошол тилдерди сапаттуу үйрөтүү бизге окшогон чет тили мугалимдеринин негизги максаттарынан болууда. Чет тилдерин үйрөнүп жатып, адам баласы лингвистикалык билимге гана ээ болбостон, ошол үйрөнүп жаткан тил жөнүндө, ошол тилде сүйлөгөн эл жөнүндө, ошол элдин маданияты, үрп-адаттары менен таанышууга кеңири мүмкүнчүлүк алат. Демек, ал адам өзүнүн рухий деңгээлин жогору көтөрүү менен бирге, башка элдин маданиятын түшүнүп, сабырдуу боло баштайт. Тил маданиятты билдирүүнүн бирден бир жолу болуп саналат, б.а. «тил» жана «маданият» деген түшүнүктөр ар дайым бири-биринен көз каранды. Элдин табигый өзгөчөлүктөрү, маданияты, коомдогу жашоосу, тарыхы, ой-жүгүртүүсү ошол элдин тили аркылуу берилет. Мына ушул тил менен маданияттын бири-бири менен болгон байланышын изилдөөчү, лингвистикадагы жаңы багыт бул – этнолингвистика. Биз сөз кылып, изилдөөчү колеронимдер да этнолингвисттердин талаш-тартышын жаратуучу, учурдагы актуалдуу маселелердин бири болуп келүүдө. Анткени түстөрдүн белгилүү бир жалпы классификациясы али

тактала элек. Колеронимдерге эзелтеден эле көңүл бурулуп келген. Мисал катары XVII кылымда, түстөрдүн психологиясына көңүл бурулуп, анын негиздөөчүсү, немис элинин көрүнүктүү акын-жазуучусу И.В. Гёте болгондугун баса белгилей кетсек болот. Гёте өзүнүн «Түстөр жөнүндөгү окуу» деген эмгегинде, түстөр адамдын психологиялык абалы менен түздөн-түз байланышта болот деп тыянак чыгарган. Мына ушул тыянакка таянып, ал түстөрдү өзүнчө классификациялаган. Ал түстөрдү «оң таасирдеги» жана «терс таасирдеги» деп эки топко бөлгөн. Мунун биринчи тобуна сары, кызыл, кызыл-сары (оранжевый) түстөрүн, ал эми экинчисине көк, кызыл-көк, көк-кызыл түстөрдү киргизген. Анын ою боюнча биринчи топтогу түстөр шамдагай, ачык, жандуу маанайды, ал эми экинчи топтогулар тынч эмес, жумшак жана зеригүү маанайды жаратат. Жашыл түстү Гёте, ортодогу калыс түс катары караган. Өзүнүн «Түстөр жөнүндөгү окуу» деген эмгегинде Гёте түстөрдүн символикасындагы, маданий аралык айырмачылыктарга жана алардын психологиялык таасир берүүсүнө да токтолуп өткөн. Ар түрдүү түстө болгон, өтө ачык түстөрдү жактыргандарды ал «маданияты анча жогору эмес» деп баалаган. Кийимдердеги түстөрдүн баса белгиленишин да, ал ошол улуттун же адамдын мүнөзүнө байланыштырган. Жандуу, чыйрак, өтө активдүү улуттар күчтүү ачык түстөрдү тандашат деген. Токтоо, сабырдуу адамдар кызыл-сары түстөрдү жактырышат деген тыянакка келген. Жазуучу адамдын кайсы түстү жактыргандыгына карап, анын көркөм жана психологиялык ой-жүгүртүүлөрүн аныктаса болот деген.

Улуу жазуучунун эмгектери азыркы ааламдаштыруу шартында да өз актуалдуулугун жогото элек. Анткени визуалдык коммуникациянын эффективдүүлүгү ар түрдүү улуттун, ар башка элдин өзгөчөлүктөрүн жакындан таанып билүү тажрыйбасынан да көз каранды. Мына ошол маданият аралык визуалдык коммуникациянын негизги аспектилеринин бири бул – колеронимдердин семантикасы. Ар бир улут, ар бир өлкө өзүнө гана тийешелүү көз караш, өзгөчөлүктөрү менен айырмаланат. Бир өлкөдө демейдегиле көрүнүш болгон нерсе, экинчи бир өлкөдө таптакыр шартка туура келбеген иш аракет болушу мүмкүн. Гёте айткандай, түстөр адамда өтө чоң эмоцияны пайда кыла алат. Демек түстөрдүн туура колдону-

лушу, түшүндүрүлүшү коммуникациянын эффективдүү болушуна түздөн-түз шарт түзөт. Түстөр боюнча түшүнүктөр түрдүү маданиятта түрдүүчө экендиги баарыбызга маалым. Мисал катары кээ бир түстөрдүн тигил же бул өлкөдө кандай символикалык мааниге ээ экендигине токтоло кеткендигибиз туура болот го деген ойдобуз. Көпчүлүк мамлекеттерде ак түс – калыстыктын, тазалыктын, аруулуктун белгиси катары каралат. А бирок кээ бир өлкөлөрдө ак түс таптакыр башка маанини билдирет. Мисалы: Япония, Индия жана Кытайда ак түс өлүмдүн, кайгы капанын белгиси. Ошондуктан бул өлкөдөгүлөр үчүн, биздин үйлөнүү тойлорубуздагы келиндердин үлпөт көйнөгүнүн ак түстө болушу өтө жат көрүнүш. Индиялыктар үчүн сүйүүнүн жана жашоонун символун кызыл түс билдирсе, кытайлар үчүн бул түс бакытты билдирет. Ал эми Америка үчүн кызыл түс бул коркунуч туудурган терроризмдин түсү. Египетте кызыл түс траурдун белгиси. Сары түс Кытайда байлык, бакытты билдирсе, Америкада коркоктуктун, алсыздыктын белгиси. Жашыл түс Америкада коопсуздукту билдирсе, Францияда кылмышкерликти билдирет. Көгүш түс Японияда наадандыкты билдирсе, Египетте чындыкты, боорукерликти, Америкада эр жүрөктүктү билдирет. Ал эми кара түстү көпчүлүк маданиятта жаман, кайгы капа, терс нерселер менен байланыштырса, Чыгышта бул түс үй-бүлөлүк бакытты билдирет.

Өзүнүздөр байкагандай биз бул макалада колоронимдерди формалдык жана семантикалык көз карашта салыштырууга аракет кылдык. Сандык жана сапаттык анализге таянып, немис тилиндеги колоронимдердин үч группасы аныкталды: симплекстер, дериваттар жана композиталар. Эң аз кездешүүчү группа бул симплекстер. Анткени бул группага баштапкы, негизги түстөрдү билдирүүчү сөздөр гана кирген. Бул группа метонимиялык түзүлүштөрдүн жардамы аркылуу гана толукталып турат. Көбүнчө затка тиешелүү түстөрдү билдирүүчү сөздөр ушул группанын негизги бөлүгүн түзөт. Дериваттардын ичинен эң продуктивдүүсү болуп -farben, -farbig суффикстеринин жардамы менен түзүлүүчү түрү эсептелет. Булардын негизин ошол эле семантикалык байланыштар түзөт да, бул типке да салыштыруунун элементтери мүнөздүү. Бирок салыштырма композиттерден айырмаланып, -farben, -farbig суффикстери бар дериваттар конкреттүү бир түстү аташпайт. Биринчи конституент атаган салыштырма деңгээл сөзсүз түстү көрсөтөт. -farben, -farbig суффикстери бар дериваттарга салыштырма композиталар жана метонимикалык түзүлүштөр конкуренттик форма боло алышат. Эң чоң группа бул, татаал колоронимдердин группасы. Татаал колоронимдердин конституенттеринин өз ара байланышын карап көрүп, аларды негизинен сегиз түргө бөлсө болот: аддитивдик, аугментативдик, модификативдик, салыштырма, каузуалдык, темпоралдык жана финалдык. Бул типтердин бири биринен айырмасы конституенттердин байланыштарынын түрдүүчө болушунда. Эң кеңири жайылтылган болуп, салыштырма композиттер саналат. Бул биздин түстөрдү салыштырууда айлана чөйрөнү курчаган заттардын түстөрүнө байланыштыргандыгыбыз менен түшүндүрүлөт. Немис тилиндеги түстөрдү берүү системасы өтө кыймылдуу система, ал дайым өсүп-өнүгүп, өзгөрүп турат.

Адабияттар:

1. Алимпиева Р.В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы (на материале прилагательных цветообозначений русского языка). - Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. - С. 177.
2. Алпатов В.М. Об антропоцентричном и системноцентричном подходах к языку. ВЯ. 1993. - №3. - С. 15-27.
3. Амичба С.А. Цветовая метафора в абхазском нарском эпосе. Материалы V конгресса Европейского общества кавказоведов. - Лондон, 1990. - С. 15-27.
4. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. - М., 1998. - С. 274.
5. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений: В 13 т. - М., 1953-1959 гг. - Т.7.
6. Белов А.И. Цветовые этнодежды как аспект этнопсихологии. Этнопсихология. - М.: Наука, 1988. - С. 49-58.
7. Бенвенист Э. Общая лингвистика. - М., 1974. - С. 415.
8. Гёте И.В. Учение о цветах. // Избранные сочинения по естествознанию. - М.-Л.: Наука, 1957. - С. 470.
9. Санникова О.И. Использование существительных – цветообозначений в рекламе французской текстильной продукции: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. - Л., 1987. - С. 16.
10. Сафардза Р.З. Источники, пути и принципы формирования ботанической терминологии башкирского языка (на материале названий растений): Автореферат.
11. Свасьян К.А. Гёте. - М: Мысль, 1989. - С. 191.
12. Свешникова Г.С. Типологический анализ фразеологических единиц с компонентами прилагательными, обозначающими цвет: Автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. - М., 1969. - С. 22.

Рецензент: к.филол.н., доцент Исабеков И.